

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İç Hukuka Etkisi

Burhan AKDOĞAN

TARİHÇE

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin yapısını ve işleyişini anlayabilmek için öncelikle tarihçesine ve kurucu dinamiklerine bakmak gerekir.

İnsanların doğuştan, vazgeçilmez ve devredilemez nitelikte haklara sahip olduğu, bu hakların devletten önce geldiği ve devletin görevinin bu hakları tanıyarak geliştirmek ve iyileştirmek olduğu şeklindeki eski doğal hukuk anlayışı II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden canlanmıştır.¹

İnsan hakları, hem anayasa, hem de uluslararası hukuk kavramıdır. İnsan hakları deyimi geniş kapsamlı olup bir yandan insanların haklarının, devlet organlarına karşı korunmasını; diğer yandan da çok boyutlu olan insan kişiliğinin geliştirilmesini içerir.²

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, insan haklarına saldırıların önlenmesi ve dünyanın bu tür acılara tekrar dönmemesi için yeni arayışlara ve güvencelere ihtiyaç duyulmuştur.

1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi, bu anlayışların ilk ürünlerinden biridir. Kuruluşuy-

la birlikte ülkemizin de üyesi olduğu³ Avrupa Konseyi'nin ana amacı, kişi özgürlüğü, siyasal özgürlük ve hukukun üstünlüğüne bağlı olarak bu amacı paylaşan üyeler arasında, hukuki bütünleşmeyi sağlamaktır.

Konsey birçok sözleşme ve tavsiye kararı kabul etmiştir. Bu sözleşmelerden en önemlisi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir. AİHS, 4 Kasım 1950 tarihinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on beş ülke tarafından Roma'da imzalanmıştır. Sözleşme 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından 18.05.1954 tarihinde onaylanmıştır. 28 Ocak 1987 tarihinde Komisyon ve 12.12.1989 (22 Ocak 1990 tarihinde geçerli olmak üzere) tarihinde de Divan'ın zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hakları alanında dünyada mevcut sözleşmelerin en gelişmiş ve etkili olanıdır. Sözleşme, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi gibi bölgesel antlaşmalara da örnek olmuştur.

İnsan hak ve özgürlükleri alanında önemli olan, bu hak ve özgürlüklerin kuramsal açıdan çıkıp, uygulama alanına girmesi, etkili bir güvence sistemine kavuşturulmasıdır. Her şeyden önce, şu bir gerçektir ki, "insan hakları düzeyi" denen nesne, salt hukuk metinleri esas alınarak ya da bunlarla yetinilerek ölçülemez. Hukuk metinleri doyurucu bir tablo çizebilir ancak uygulama başka yönde olabilir. AİHS bu güvenceyi sağlayabilecek yapılanmayı, eksiklikleriyle de birlikte getirmiştir. Söz-

¹ Ş. Ünal, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye", *Adalet Dergisi*, 1999/1, Ankara, s. 9.

² F. Gölcüklü-Ş. Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara 1994, s. 1. Ayrıca, insan, insan olduğunun farkında olandır şeklindeki "Farkındalık Teorisi" için bkz.: H. Mahmutoğulları, "İnsan Hakları Kavramının Felsefi Yönden Tahlili", *Adalet Dergisi*, 2001/9, s. 50 vd.

³ 17.12.1949 T. 7382 S. *Resmî Gazete*.

leşmenin getirmiş olduğu en büyük yenilik, bireyin uluslararası hukukta hak sahibi olabilmesidir. Böylelikle insan haklarının çiğnendiği iddiasıyla birey, devlet karşısında haklarını uluslararası yargıya taşınmıştır. Doğal olarak ilk zamanlar yadırganan olgu, zaman içinde kabullenilmiş ve buna paralel gelişmeler göstermiştir. Bunun yanında devlet başvurusu, sözleşmenin güvencesinin ikincil olması (iç hukukun tüketilmesi koşulu), karşılıklı ilkesine dayanmaması ve yabancıların da bu haklardan yararlanması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin başlıca özelliklerindedir.

Sözleşme geçmişte yaşanan hak ihlallerine karşı, beyanname de bahsi geçen pek çok hak için uluslararası koruma ve denetim mekanizması getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Başlangıçta sadece sivil ve politik hakları içeren sözleşme, yapılan değişikliklerle ekonomik (mülkiyet), sosyal ve kültürel hakları kapsamına dâhil etmiştir. AHİM ise sözleşme ile güvence altına alınan temel hakların ihlalinin şikâyetçi olan bireylerin başvurularını değerlendirmek amacıyla kurulmuştur. Strasbourg'ta bulunan mahkemenin resmî dili İngilizce ve Fransızcadır.

Mahkemenin tarihsel alanda kuruluşu ve son gelinen aşamadan kısaca bahsedildikten sonra mahkemenin yapısı, yargılama usulü, görev ve yetki sınırlarının neleri kapsadığını aşağıda başlıklar hâlinde açıklanacaktır.

MAHKEMENİN YAPISI

AİHM yargılama usulüne geçmeden evvel mahkemenin yapısını, organları ve hâkimlerin kimlerden oluştuğunu, karar organlarının nelerden ibaret olduğunu, mahkemenin hangi mekanizmalardan oluştuğunu çalışmamızın devamında açıklamaya çalışacağız.

1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren Ek-11 nolu protokol ile Komisyon ve Divan'ın yerine tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme kurulmuş ve Bakanlar Komitesi'nin yargısal görevi ortadan kaldırılmıştır.

11 nolu protokol esasen bir ek protokol değil, bir değişiklik protokolüdür. Yürürlüğe girmesiyle birlikte Sözleşme tamamen yeni bir metne dönüşmüştür. Ayrıca ilk 18 madde di-

şında madde numaraları da değişikliğe uğramıştır. Sözleşme hükümlerinin bazılarının dili değiştirilmiş ve Sözleşme maddelerine ve protokollere Sözleşme'nin yorumunda göz önünde bulundurulmamakla birlikte başlıklar verilmiştir.⁴

Mahkeme, sürekli olarak görev yapan (madde 19) ve sözleşmecî ülke kadar yargıçlardan oluşan (madde 20) bir yapıdadır. Hâlen 47 yargıç Mahkeme'de görev almaktadır. Mahkeme'nin üye devlet kadar ve her üye devletten yargıçların bulunmasının nedeni tarafsızlık ve temsil yetkisiyle doğru orantılı bir durumdur. Yargıçlar buldukları ülke ile ilgili kararlarda mahkemede görev yapmamaktadırlar. Mahkeme, Genel Kurul hâlinde toplanarak madde 26 gereğince; başkanını, iki başkan yardımcısını, daire başkanlarını yazı işleri müdürü ve yardımcılarını seçer, Daireler karar, Mahkeme içtüzüğünü kabul eder.

Mahkeme seçilmiş yargıçlar ve bürokrat hukukçulardan oluşmaktadır. Bu ayırımı da kısaca bakmak gerekir.

Seçilmiş Yargıçlar

Divan'da aynı devlet uyruğunda birden fazla yargıç olabilmektedir. İtalya, San Marino ve Malta adına görev yapan üç İtalyan yargıç bulunmaktadır.⁵

Divan'ı oluşturan yargıçlar 9 yıl için seçilirken Mahkeme'de görev süreleri 6 yıl olarak belirlenmiştir (madde 23/1). Mahkeme'de görev yapanların yeniden seçilmeleri olanaklıdır. Ayrıca, ilk seçilen yargıçlardan yarısının görev süreleri üç yıl olarak kabul edilmiştir. Böylelikle her üç yılda yargıçların yarısı yenilenebilmektedir.

Ortak olan bir konu da yargıçlarda görev için aranan koşullardır (madde 21/1). Buna göre; yüksek etik karaktere sahip olmak ve yüksek mahkeme üyesi olabilme niteliklerini

⁴ D. Tezcan-M. R. Erdem-O. Sancaktar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, 2002 s. 87.

⁵ V. Bıçak, "Uluslararası İnsan Hakları Normlarının Yorum Organı Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Kararlarının Türk Hukukunun Gelişimine Katkısı", <http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar7.htm>, s. 3.

taşımaları gerekmektedir. Yargıçlar, seçildikleri ülkeleri değil, kendilerini temsil etmektedir (madde 21/2). Görevlerinde tamamen tarafsız ve bağımsızlardır. Tam zamanlı çalışan mahkeme yargıçlarının, tarafsızlıkları ve sürekli görevin gerekleri ile bağdaşmayan herhangi bir görev üstlenmeleri yasaklanmıştır (madde 21/3). Strasbourg'da sürekli bulunma zorunluluğu sistemdeki önemli bir değişimdir.

Yargıçlar, her üye ülke için, o ülke tarafından gösterilen ve üç aday içeren bir liste üzerinden, Avrupa Konseyi Parlamentosunda yapılan oylama ile seçilmektedir (madde 22/1). Yukarıda da değinildiği gibi 6 yıl için seçilmekte olan yargıçların, Mahkeme'nin tamamen yenilenmemesi için, her üç yılda bir yarısının seçiminin yenilenmesi öngörülmüştür (madde 23). Yeni yargıç göreve başlayana kadar, eski yargıç görevine devam etmekte ve görev süresi bitmiş olsa da elde görülen dava bitinceye kadar göreve devam etmektedir (madde 23/7).

Yargıçların, özgeçmişlerinin standartlaştırılması gerekliliği ile Mahkeme, yargıç adaylarına, bir model özgeçmiş geliştirilmesine karar vermiştir. 1082 sayılı karar ile adayların özgeçmişlerindeki bilgileri sistematik olarak ve benzer yapıda sunmaları, adaylar arasında tercihi kolaylaştıracağı vurgulanarak, resmî bir özgeçmiş şekli oluşturulmuştur.⁶

Bürokrat Hukukçular

Mahkeme'de yargıçların yanı sıra görev alan bürokrat hukukçular da bulunmaktadır. Bunlar devamlı statüde hukukçu, geçici statüde hukukçu ve stajyer hukukçu olmak üzere üç farklı guruptadır. Dosyaların incelemesini yapan hukukçular, onların hukukçu asistanları ve destek elemanları Mahkeme Genel Sekreterliğine bağlı olarak çalışmaktadır. Ayrıca her Daire, hukuksal ve yönetsel işleri için kendi genel sekreterliğine de sahiptir.⁷

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, önüne gelen başvuruları incelemek üzere, 3 yargıçlı Komiteler, 7 yargıçlı Daireler ve 17 yargıçlı Büyük Daire şeklinde toplanır (madde 27/1).

⁶ V. Bıçak, a.g.e., s. 4.

⁷ A.g.e., s. 10.

Komiteler, 34. madde uyarınca yapılan bireysel başvurunun, daha fazla incelenmesi gerektiği durumlarda, oybirliği ile "kabul edilmezliğine" veya "kayıttan düşmesine" kesin olarak, karar verebilir (madde 28).

Komitelerin çalışma şekilleri ve görevlerine bakıldığında, Komisyon'un görevlerini üstlenmiş gibidir. Farklı olarak, Komite üyelerinin de diğer yargıçlarla aynı düzeyde yargıçlardan oluşmaları ve verecekleri kararların daha sonraki aşamalarda meslektaşları açısından daha ciddi bir şekilde dikkate alınması olasılığının bulunmasıdır.⁸

Mahkeme, üç yıl için dört Daire olarak kurulmuştur. Her yargıç bir Daire'ye bağlı olarak çalışır. Aleyhine başvuru ülkenin yargıcı,⁹ Daire Başkanı ve başkan tarafından belirlenen beş yargıçla Daire karar verir. Eğer ulusal yargıç o Daire'de görev almıyorsa, söz konusu Daire üyesi olarak yine görev alır. Böylelikle aynı anda birden fazla Daire'de görev almak olanaklı hâle gelmektedir. Dört Dairenin iki başkanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkan yardımcılarında, diğer ikisi ise seçimle belirlenir. Daire, Komite tarafından karar verilmemiş bireysel başvurular ile ülke başvuruları hakkında 29. madde uyarınca "kabul edilebilirliği" ve esasları hakkında kararlar verir.

Daire önünde görülen bir dava, Sözleşme'nin veya protokollerin yorumu konusunda ciddi sorunlar doğurması veya Dairece önceden verilmiş bir kararla çelişki yaratması durumlarında (madde 30) Büyük Daire'ye gönderilebilir. Ayrıca, bir Daire kararını 3 ay içerisinde davanın taraflarından her biri istisnai olarak Büyük Daire'ye götürebilir (madde 43/1). Bu hâliyle Büyük Daire temyiz mahkemesidir. Büyük Daire'nin kararı kesindir (madde 44/1). Büyük Daire; Mahkeme başkanı, başkan yardımcıları, daire başkanları, ilgili ülke yargıcı ve

⁸ D. Tezcan-M. R. Erdem-O. Sancaktar, a.g.e., s. 90.

⁹ Başvuruda konu edilen ülkenin yargıcı Daire ve Büyük Daire'de görev alır. Ancak ulusal yargıcın, olmaması veya katılmasının olanaklı olmaması durumunda, anılan ülkenin belirleyeceği bir kişi, yargıç sıfatıyla Mahkeme'de yer alır (madde 27/2). Ad hoc yargıç atanmasına örnek olarak bkz.: Sarıtaç/Türkiye, 07.02.2002 T. No: 29702/96 (*Yargı Mevzuatı Bülteni*, Y.2002, S.194, s.27).

Mahkeme Genel Kurulu tarafından seçilecek diğer yargıçlardan oluşur.

AİHM GÖREV VE SINIRLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) yetki ve görev sınırları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile belirlenmiş uluslararası bir mahkemedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan hakları ihlal edilen kişiler belirli kurallar dâhilinde AİHM'ye başvurabilmektedirler.

Mahkemeye başvurmak için Sözleşme ile tanınan bir hakkın üye devlet tarafından ihlal edilmiş olması gerekir. Aksi hâlde mağdur olunan konu AİHS'de düzenlenmemiş sayılacağından veya ihlali yapan devletin üye devlet olmadığı hâllerde mahkemeye başvuru mümkün değildir. Bu mahkemeye başvurabilmenin ön şartıdır.

AİHM'ye başvurmak için bir diğer koşul ise temel haklardan biri veya birkaçının ihlalinin ötürü bizzat başvurucunun mağdur olmasıdır. Bu durum "şahsen ve doğrudan mağdur" olmak şartı olarak ifade edilir. Doğrudan sizin başınıza gelmeyen olaylar da sizi doğrudan mağdur edebilir. Örneğin, yakın akrabanız devlet görevlisinin fiili nedeniyle öldürüldüğünde bu olay sizi şahsen ve doğrudan mağdur edecektir. Ancak sadece Türk vatandaşı olmak, duyarlı olmak, o konuda hassasiyet taşıyor olmak gibi nedenlerle Mahkeme'ye başvurmanız mümkün değildir. Ayrıca sizi şahsen ve doğrudan mağdur eden bu ihlalin Sözleşme'ye taraf bir devletin görevlileri tarafından yapılması gerekmektedir. Mağdur olduğunuz olayda kamu görevlilerinin en azından ihmali düzeyde bir rolü yoksa veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamamış bir ülkede bulunmaktaysanız mahkemeye başvurmak mümkün gözükmemektedir. AİHM, bir temyiz mahkemesi değildir. Mahkeme, ulusal yargı organlarının verdiği kararları ne ortadan kaldıracaktır, ne de değiştirebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin şikâyet konusu olan makam nezdinde, lehinize doğrudan bir müdahalede bulunma yetkisi de yoktur.

Hak ihlallerini doğrudan AİHM'ye taşımak mümkün değildir. Başvurmadan önce ulusal yargı organları önünde gerekli başvurular ya-

pılmalı ve iç hukuktaki yollar tüketildikten sonra diğer koşullar da mevcutsa Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yapılmalıdır. Başvuru süresi ihlali yapan devletteki iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren **6 aydır**. İç hukuk yollarında karar kesinleştikten sonra 6 ay içinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yapılmaz ise, AİHM'ye başvuru hakkı yitirilecektir.

İç hukuk yollarını tüketmeden başvurma kuralının istisnaları AİHM'nin son zamanda uygulamaya koyduğu başvuru şeklidir; eğer başvurucunun Sözleşme ile tanınan bir hakkı ihlal edilmiş ve iç hukuk yollarına başvurulduğunda sonucun değişmeyeceği ve zaman kaybı olacağı aşikâr ise iç hukuk yollarını tüketme zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Bu durumda doğrudan başvuru yapılabilmektedir. Bu durum, başvurucunun hak arama hürriyeti açısından düşünüldüğünde ne kadar faydalı olduğu tartışmasız bir gerçektir

İç hukuk yollarını tüketmekten ne anlaşılması gerektiği ve 6 aylık kuralın istisnalarının neler olduğu aşağıda belirtilmiştir.

Türk yargısı için, tüketilmesi gereken iç hukuk yolları şunlardır:

- Ceza yargılaması için: Temyizin sonucuna kadar.
- Hukuk yargılaması için: Karar düzeltmenin sonucuna kadar.
- İdari yargılama için: Karar düzeltmenin sonucuna kadar.

İç hukuk yollarının tüketilmesi şartının istisnaları şunlardır:

- İç hukuk yollarının etkisiz olması
- Engelleyici bir yasanın bulunması
- Yerleşmiş bir yargı içtihadının bulunması
- Sözleşme'ye aykırı yerleşmiş bir idari uygulamanın bulunması
- Davanın sürüncemede kalması (AİHS 6. maddesi kapsamında "makul süre" ihlali olduğundan en önemli ve en sık kullanılan istisna budur)
- Kamu görevlilerinin engellemesi

AİHM'YE BAŞVURU USULU

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ulusal bir mahkeme olmadığı için, AİHM'ye yapılacak başvurularda yerel mahkemelerde dava açmaktan oldukça farklıdır.

AİHM'ye herhangi bir dava dilekçesi ile başvurmak mümkün değildir. Mahkeme'nin belirlediği formu doldurmanız, varsa avukatınız için bir yetki belgesi (özel yetki verilmesi gerekmektedir) düzenlemeniz ve doldurduğunuz bu formları Mahkeme'nin adresine (tercihen taahhütlü posta ile) göndermeniz gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yazılı olarak başvurmak gerekmektedir. Bu yazılı başvuru mutlaka AİHM kalemine iletilmelidir. Acil durumlarda faks göndermek de mümkündür. Ancak faksla yapılan başvuruyu mutlaka mektupla da göndermek gerekmektedir. Aksi takdirde başvurunun geçersiz olacağı unutulmamalıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde yapılan yargılama kural olarak yazılıdır. Yani başvuru yapmak için posta ile yapılan başvuru yeterlidir, başvuru için Strassbourg'a gitmesine gerek yoktur. Her ne kadar AİHM'ye başvurmak için başvuru dilinin önemli olmadığı belirtilmişse de yargılamayı hızlandırma anlamında İngilizce veya Fransızca dillerinin kullanılması isabetli bir tercih olacaktır. Çünkü Türkçe ile yapılan her yazılı talebiniz ilgili birimlerde İngilizce ve Fransızcaya çevrilmekte bu da yargılamanın olağandan daha ağır işlemesine sebep olmaktadır.

Başvuru dilekçesinin olabildiğince kısa ve öz tutmak olayları kısa ve anlaşılabilir bir şekilde yazmak gerekirken birlikte başvuru dilekçesinin on sayfayı geçmemesi zorunluluğunu da hatırlatmakta fayda görmekteyiz

AİHM KARARLARININ ÜYE DEVLET AÇISINDAN İÇ HUKUK ETKİLERİ VE BAĞLAYACILIK ETKİSİ

Yukarıda anlatılanlar ışığında sözleşmede tanınan bir hakkın üye devlet tarafından ihlal edilmesi hâlinde mahkeme sözleşmede korunan hakkın ihlal edildiği hususunda kanaat

getirirse bunun sonuçları nedir ve üye devletin mahkemenin kararını yerine getirme hususunda zorunluluğu var mıdır?

Bilindiği gibi AİHS'de, AİHM kararlarının nasıl infaz edileceği konusunda bir açıklık yoktur. Fakat yüksek mahkeme kararlarının uygulanmasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en önemli tarafı, hükümlerine uyulmadığı zaman uluslararası hukuk bakımından çok ciddi yaptırım mekanizmaları işletmesidir. Yani Sözleşme'ye aykırı davranılması durumunda uluslararası hukuka da aykırılık söz konusu olmaktadır. Bu sebeple uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı olan AİHS ve AİHM kararları iç hukuk bakımından da önemli bir bağlayıcılık etkisine sahiptirler.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi "*Yüksek Sözleşmeciler Tarafından kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.*" demektedir. Bu maddeye göre, sözleşmeye taraf olan devletler, sözleşmede yer alan hak ve özgürlükleri, kendi yetki sınırları içerisindeki herkese tanımakla yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün etkin olarak yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi sözleşmenin kurmuş olduğu mahkemeye (AİHM) verilmiştir.¹⁰ Ayrıca Sözleşme'nin 46. maddesi "*Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.*" hükmünü muhtevirdir. Bu maddeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde mahkeme kararlarının bağlayıcılığı ortaya çıkmaktadır. Bu kararların iç hukuk üzerindeki en önemli etkisi, taraf devletlerin, kendi icra organları aracılığıyla kararların uygulamasını sağlama zorunluluğudur.

Mahkeme kararlarının sözleşmeye taraf olmayan devletler için de yol gösterici bir etkisi bulunmaktadır. Ancak devletler sadece onayladıkları sözleşme konularında mahkemenin kararları ile bağlıdırlar. 46. maddeye göre sözleşmeye taraf olan devletler mahkemenin vermiş olduğu kararlara uymayı taah-

¹⁰ N. Çavuşoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 83.

hüt etmişlerdir. Taahhüt şekli her ülkenin iç hukukuna göre değişiklik göstermektedir.

Bazı devletler kendi iç hukuklarını sözleşmeye göre düzenlemiş, bazıları ise sözleşme hükümlerini sadece kendilerine etki edebilen uluslararası bir metin olarak görmüşlerdir. Sadece 46/2. maddesinde, kesinleşmiş AİHM kararlarının, infazını kontrol edecek olan Bakanlar Komitesine gönderileceği belirtilmiştir. Taraf devlet, AİHM kararının infazıyla ilgili olarak, Bakanlar Komitesini bilgilendirmek zorundadır. Ancak, taraf devletler, AİHM kararının kendi ülkelerinde rahatça ve özgürce uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardır.

AİHS'de ve AİHM İç Tüzüğüne, AİHM kararlarının iç hukukta nasıl infaz edileceğine ilişkin bir hüküm konulmadığından, uygulamanın, iç hukuka göre yapılacağı kabul edilmektedir. Hakkında ihlal kararı verilen devlet, AİHM kararı uyarınca, eski duruma iade yükümlülüğünü yerine getirmek için harekete geçmek zorundadır.

Dostça Çözüm

AİHM'ye yapılan başvuruların sonuçlanma yollarından biri de tarafların **dostça çözüme** varmasıdır. Başvuranın iç hukuktaki davasından vazgeçmesi, taraf devletin Sözleşme'ye aykırı iç hukuk hükmünü Sözleşme'ye uygun hâle getirmesi, mağdur başvuranın durumunun başvuru konusu olaydan önceki hâline getirilmesi veya belirli bir tazminatın kendisine ödenmesi biçiminde dostça çözüme varılabilir.

Sözleşme'ye aykırılığın AİHM tarafından tespitinden sonra, Sözleşme'ye aykırı ulusal mahkeme kararlarının ortadan kaldırılması konusunda, başvurana ülkemizde olduğu gibi, iade-i muhakeme (yargılamanın yenilenmesini isteme) hakkı temin edilebilir.

Bir ulusal mahkeme kararının Sözleşme'ye aykırı olması, taraf devletler için kararın iç hukukta kendiliğinden iptal edilmesi ve kendiliğinden geçersiz olması söz konusu olmasa da, bu karardan, üye devletin hukuki sorumluluğu ortaya çıkar. AİHS'de aykırılıktan kaynaklanan ihlalin ve bunun neden olduğu zarar,

geçmişe dönük olarak giderilmek zorundadır. Çünkü ihlal ve zarar, aykırı olan işlemin, millî mahkeme kararının veya kuralın AİHS ile çelişkiye düştükleri andan itibaren vardır. Böyle olduğuna göre hukuka aykırı durumun mümkün oldukça geçmişe yönelik ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Eski hâle iade mümkün değilse, AİHM kararlarının geriye dönük uygulanması söz konusu olamayacağından, Sözleşme'nin 41. maddesinde, eski hâlin tamamen veya kısmen iadesi mümkün değil ise, giderilmeyen diğer kısım için belirli bir oranda tazminata hükmedileceği öngörüldüğü dikkate alınarak, iç hukuk tasarrufunun, kısmen ortadan kaldırılmamasından ötürü bir tazminata hükmedilmiş ise, ancak, daha sonra Sözleşme'ye aykırı hukuki tasarrufun, tamamen ortadan kaldırılmasına iç hukukun uygun olmadığı anlaşılırsa, söz konusu bu kısım için tekrar tazminat istemi söz konusu olabilecektir.

AİHM İç Tüzüğü'nün 80. maddesine dayanarak, taraflardan biri, niteliği açısından, daha önce, hükme bağlanmış bir başvurunun sonucu üzerinde belirleyici etkiye sahip ve nihai kararın verildiği tarihte AİHM'ce bilinmeyen ve bilinmesi de mümkün olmayan bir delilin varlığı öğrenildiği takdirde, ortaya çıkan bu yeni durumun öğrenilmesinden itibaren 6 ay içinde, kararının tekrar gözden geçirilerek düzeltilmesi, AİHM'den istenebilecektir.

Sözleşme'nin yukarıda anılan 41. maddesi, taraf devleti, Sözleşme'ye aykırı olan durumu gidermekle yükümlü tutmuştur. Bu işin çerçevesi içinde eski durumun iade edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda aynen iade mümkün değil ise veya tamamen mümkün değil ise makul bir tazminata hükmedileceğinden bahsetmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları karşısında sözleşmecî devletler ne yapmaktadır?

1. AİHM tarafından sözleşmenin ihlal edildiğinin *tespit* edildiği hâllerde, ilgili devletin tespit edilen ihlali, iç hukuk düzeninde mümkün olduğunca;

- tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırma,
- ihlal öncesi hâle dönülebilmesi için gerekli onarımı yapma,

- hukuk dışılığı tekrar etmeme yükümlülüğü vardır.
- 2. İlgili devlet, genel ve bireysel önlemler alır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları karşısında, devletlerin sık uyguladığı önlemler:

- a. İç hukukta yargılamanın yenilenmesi, maddi hukuk alanındaki zararlar genellikle maddi tazminat yoluyla giderilebildiği için, çoğunlukla ceza davalarında uygulanır. (İç hukukumuzda düzenlenmiştir: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının tebliğinden itibaren 1 yıl içinde ulusal yargıda yargılanmanın yenilenmesi istenebilir.)
- b. Mahkûmiyetin adli sicilden silinmesi ve özel af ilanı.
- c. İhlalin sona erdirilmesi ve benzer ihlallerin tekrarlanmaması için, iç hukukta mevzuat değişikliğine (*iç hukuk kuralının yürürlükten kaldırılması veya yeni hukuki düzenlemeler yapılması*) gidilmesi gibi genel önlemler de mevcuttur.
- d. Mevzuat değişikliğinin gerçekleşmediği durumlarda, içtihat değişikliği ile hukuk dışılığın tekrar edilmemesinin sağlanması yoluna da gidilebilmektedir.

**AİHM KARARLARININ
TÜRK HUKUKUNDA
YERİNE GETİRİLMESİ**

1. Genel Olarak

Genel olarak mahkeme kararlarının üye ülkelere etkileri çalışmamızın bir önceki bölümünde anlatılmıştı. Bu bölümde ise, kararların iç hukukta uygulanması açısından Türk iç hukuku incelenecektir.

Türkiye 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Bireysel başvuru hakkı da tanındıktan sonra sadece sözleşme maddeleri ile Anayasa maddeleri arasında uyum sağlanmaya çalışılmakla kalmamış, bununla birlikte mahkeme kararları da iç hukuktaki değişikliklere etki etmeye başlamıştır.

Türk iç hukukunda AİHM kararlarının yerine getirilmesi için çeşitli yollar düşünülebilir. Bunlar;

- Sözleşmeyi ihlal eden kanun hükmünün değiştirilmesi, yerleşmiş bir içtihadın terk edilmesi,
- ulusal mahkemeler tarafından verilmiş olan kararın iptal edilmesi ya da yargılamanın yenilenmesi,
- uygulamadan kaynaklanan ihlallerde de devletin emri altındaki görevlilere talimat vererek ve onları denetleyerek ihlallerin ortadan kaldırılması ve
- ihlallerin tekrarlanmasını önlemek için de suç işlemiş olan görevliler hakkında soruşturma açılmasıdır.

Mahkeme'nin vermiş olduğu kararda yer alan ihlal, AİHS'ye aykırı bir kanundan Anayasa'dan, kanun hükmünde kararnameden, tüzükten veya yönetmelikten kaynaklanıyorsa, bu durumda ilk yapılacak iş, Türk organları (yasama, yürütme ve yargı) tarafından bu kanunun AİHS'nin ve AİHM'nin anlayışları doğrultusunda yorumlanmasıdır. Eğer, kanundaki hüküm yorumlanamayacak derecede sözleşmeye aykırı ise, yapılacak tek şey, o kanunu değiştirmektir. Örneğin, CMUK'ta 2001 yılında yapılan değişiklikle yoruma elverişli olmayan ve AİHS'nin 5. maddesine aykırı bulunan gözaltı süreleri kısaltılmış ve bu süre azami 4 gün olarak düzenlenmiştir.

Sözleşmenin ihlali bir seferlik ve tekrarlanmayacak idari bir işlemde kaynaklanıyorsa, mümkünse yapılan işlem geri alınarak (eski hâlin iadesi), mümkün değilse de tazminat ödenerek sorun giderilebilir. Bu tazminat, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tazminata hükmedilmemesi durumunda ulusal makamlar tarafından ödenen tazminattır. Burada asıl önemli olan eski hâlin iadesinin sağlanmasıdır. İç hukukun eski hâlin iadesine imkân vermediği durumlarda başvuru zararını gidermek için ulusal makamlar tazminata hükmetmelidir. Buna karşın, istisnalar olduğu gibi devamlı bir tasarruf söz konusu olursa, idarenin yaptığı uygulama ya da bu uygulamanın dayandığı kanun değiştirilmelidir.

Kanunlardan ya da uygulamalardan kaynaklanan ihlallerde bunların ortadan kaldırılması ve/veya değiştirilmesi ile sorun çözümlenebiliyor. Bu bakımdan asıl sorun Türk yargı organlarının vermiş olduğu, kesinleşmiş yargı kararlarında ortaya çıkıyor. Bu durumda başvuru zararını tazmin için en işlevsel yol yargılamanın yenilenmesi (muhakemenin iadesi) olmaktadır. Buradaki amaç eski hâlin iadesini sağlamaktır. Bakanlar Komitesi, 19 Ocak 2000'de kabul ettiği R(2000) 2 sayılı tavsiye kararında, Sözleşme'ye aykırı bir yasadandırma meydana gelmiş bir ihlal durumunda ya da adil yargılanma ilkelerine aykırı hareket edildiği durumlarda AİHM kararlarının yerine getirilmesi için en uygun yolun yargılamanın yenilenmesi olduğuna karar vermiştir.¹¹ Bu yöntem sayesinde Sözleşme'ye aykırı olan ulusal mahkeme kararları gözden geçirilerek düzeltilir ve böyle bir imkânın olması hâlinde tazminat ödemeye gerek kalmayabilir. Çünkü birçok birey açısından yapılan haksızlığın mahkeme kararıyla tespit edilerek ilan edilmesi tazminattan daha fazla değer taşır.

Türkiye'de, Avrupa Birliği'ne uyum süreci çerçevesinde kabul edilen 3. Uyum Paketi'nde yer alan ve 09.08.2002 yılında yürürlüğe giren 4771 sayılı yasa ile yargılamanın yenilenmesini kabul etmiş olan devletlerin arasına katılmıştır.¹² Fakat daha sonra düzeltilmesi gereken bazı aksaklıklardan dolayı 23.01.2003 tarihinde 5. Uyum Yasası adıyla 4793 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir.¹³ Bu yasa ile 4771 sayılı yasanın hatalı olan maddelerini yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla HUMK ve CMUK'nin yargılamanın yenilenmesi ile ilgili maddelerine birer bent eklenmiş ve AİHM kararları yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir. Bu yasalar ve düzenlemeleriyle ilgili bilgilere aşağıda değineceğiz.

¹¹ N. Çavuşoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi*, s. 43.

¹² Bkz.: 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, *Resmî Gazete* 09.08.2002, Sayı: 24841.

¹³ Bkz.: 23.01.2003 tarih ve 4793 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, *Resmî Gazete* 04.02.2003, Sayı: 25014.

2. Yargılamanın Yenilenmesi

a. Ceza Muhakemeleri Kanunu Açısından

Yargılamanın yenilenmesi, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargılamanın yenilenmesi, yetkili mahkemenin yapmış olduğu yargılama sonucunda ortaya çıkan kesinleşmiş bir yargı kararında hataların bulunduğu sonradan anlaşılması üzerine başvurulan yasal bir yoldur. Taraflar, davaya bakmakla görevli esas mahkeme tarafından kesinleşmiş kararlara karşı, kararı etkileyecek delillerin ve sebeplerin bulunması dolayısıyla yeniden yargılama yapılmasını isteyebilirler. Taraflar tabiri içine, öncelikle mahkûm olan kişi, savcı, müdafî, kanuni temsilci veya eşlerden biri, şahsi davacı, müdahil; mahkûm ölmüşse, karısı veya kocası, usulü ve furuu ve kardeşleri girmektedir.

Yargılamanın yenilenmesi talebinin yapılabilmesi için kararın mutlaka kesinleşmiş bir karar olması gerekmektedir. Yargılamanın yenilenmesi yolu olağanüstü bir yasa yolu sayılmaktadır ve bu yolun istenmesi için kanunda bulunan sebeplerden birinin gerçekleşmesi şarttır. Bu yol için bir süre öngörülmemiştir. Çünkü yeni deliller ve olgular yıllar sonra ortaya çıkabilmektedir. Mahkûma verilen bir cezayı —sanığa yüklenen cezanın niteliği aynı kaldığı sürece— azaltmak ve artırmak amaçlı yeniden yargılama yapılamaz. Yeniden yargılama isteği bir dilekçeyle yapılmalı ve kararı etkileyecek olan yeni deliller ve olgular mahkeme önüne sunulmalıdır. Yeni davaya yine eski kararı vermiş olan mahkeme bakar.

Yargılamanın yenilenmesinin sebepleri kanunda açıkça sayılmıştır. Bunları üç grupta toplayabiliriz:

- Sanığın lehine veya aleyhine olan sebepler: Sahte belge, yalancı tanık ve suçlu hâkim; sanığın lehine olan sebepler (diğer üçüne ek olarak):
- Mahkûmiyeti veren hukuk mahkemesinin son kararının kesin hükümlü başka bir kararla ortadan kalkması ve yeni olaylar ve yeni deliller; sanığın aleyhine olan sebepler (diğer üçüne ek olarak):
- Beraat eden sanığın daha sonra ikrarda bulunmasıdır.

Bu bahsettiklerimizin yanında CMUK'ta 2002 yılında 4771 sayılı yasayla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da artık yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir. Bu yasa Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na 327/a maddesini eklemiştir. Eklenen hükme göre;

"Kesin olarak verilmiş ve kesinleşmiş olan bir kararın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiği saptandığında, ihlalin niteliği ve ağırlığı bakımından Sözleşme'nin 41. maddesine göre hükmedilmiş olan tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğurduğu anlaşılırsa; Adalet Bakanı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunan veya yasal temsilcisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde kararı veren mahkemeye yargılamanın yenilenmesi isteminde bulunabilirler."

Maddede düzenlenen hükme göre, 09.08.2002'de yürürlüğe giren yasanın yargılamanın yenilenmesini içeren hükmünün 09.08.2003'den itibaren uygulanmaya başlaması ve bundan önceki kesinleşmiş kararları kapsamaması sebebiyle sakatlıklar bulunmaktadır. Bu aksaklıkların ortadan kaldırılması amacıyla 23.01.2003 tarih ve 4793 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile 4771 sayılı yasanın biraz önce bahsetmiş olduğumuz maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte, CMUK'nin yargılamanın yenilenmesi ile ilgili maddesine bir bent eklenerek, AIHM kararlarının yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir. Yargılamanın yenilenmesi talebi AIHM kararlarının kesinleştiği tarihten itibaren 1 yıl içerisinde yapılabilecektir. 4793 sayılı yasanın geçici 1. maddesine göre;

"Bu kanunun 1 ve 3. maddeleri (CMUK'ya eklenen bent), bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararları ile bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kesinleşmiş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ilişkin muhakemenin iadesi istemleri, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılır."

denmektedir.

Ancak, bu yasadan önce başvurusu yapılmış fakat kesin hükme bağlanmamış davalar için yargılamanın yenilenmesi yolu açık değildir.

Ayrıca yürürlükte bulunan CMK'nin 311. maddesinde yapılan düzenleme ile karışıklıklara son verilmiştir. CMK'nin 311. maddesinin f bendi

"Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir."

şeklinde dir. Devamla aynı maddenin 2. fıkrasında bir düzenleme yapılarak (f) bendi hükümlerinin, 04.02.2003 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararları ile 04.02.2003 tarihinden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanacağı belirtilmiştir.

b. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Açısından

Hukuk Usulü Muhakemesi Kanunu'nda yargılamanın yenilenmesi CMK'deki ile aynı şekilde düzenlenmiştir. Yargılamanın yenilenmesi, HMK'da da başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Davanın tarafları, esas mahkeme tarafından kesinleşmiş kararlara karşı, kararı etkileyecek delillerin ve sebeplerin sonradan ortaya çıkması nedeniyle yeniden yargılama yapılmasını isteyebilirler. Yargılamanın yenilenmesinin istenmesi için kanunda bulunan sebeplerden birinin gerçekleşmesi şarttır. Bu yol için bir süre öngörülmemiştir.

Yargılamanın yenilenmesinin sebepleri CMK'da belirtilen sebeplerle aynı şekilde düzenlenmiştir. Kısaca; sahte belge, yalancı tanık, suçlu hâkim, mahkûmiyeti veren hukuk mahkemesinin son kararının kesin hükümlü başka bir kararla ortadan kalkması, yeni olaylar ve yeni deliller ve beraat eden sanığın daha sonra ikrarda bulunması şeklinde belirtilebilir.

Bu bahsettiklerimizin yanında HUMK'da 2002 yılında 4771 sayılı yasayla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da artık yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir. Bu yasa Hukuk Usulü Muhakemesi Kanunu'na 445/A maddesini eklemiştir. Eklenen hükme göre;

"Kesin olarak verilmiş ve kesinleşmiş olan bir kararın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiği saptandığında, ihlalin niteliği ve ağırlığı bakımından Sözleşme'nin 41. maddesine göre hükmedilmiş olan tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğurduğu anlaşılırsa; Adalet Bakanı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunan veya yasal temsilcisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Yargıtay Birinci Başkanlığından muhakemenin iadesi isteminde bulunabilirler. Bu istem Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca incelenir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince saptanan ihlalin sonuçları tazminatla giderilmiş veya istem süresince yapılmamış ise reddine; aksi hâlde, dosyanın davaya bakması için kararı veren mahkemeye gönderilmesine duruşma yapılmaksızın kesin olarak karar verir."

denilmiştir.

Maddede düzenlenen hükme göre, 09.08.2002'de yürürlüğe giren yasanın yargılamanın yenilenmesini içeren hükmünün 09.08.2003'den itibaren uygulanmaya başlaması ve bundan önceki kesinleşmiş kararları kapsamaması sebebiyle sakatlıklar bulunmaktaydı. Bu aksaklıkların ortadan kaldırılması amacıyla 23.01.2003 tarih ve 4793 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile 4771 sayılı yasanın biraz önce bahsetmiş olduğumuz maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte, HUMK'nin yargılamanın yenilenmesi ile ilgili maddesine bir bent eklenerek, AİHM kararlarının yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmesi düzenlenmiştir.

Yargılamanın yenilenmesi talebi AİHM kararlarının kesinleştiği tarihten itibaren 1 yıl içerisinde yapılabilmektedir. 4793 sayılı yasanın geçici 1. maddesine göre; "bu kanunun 1 ve 3. maddeleri (HUMK'ya eklenen bent), bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş karar-

ları ile bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kesinleşmiş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ilişkin muhakemenin iadesi istemleri, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılır." denmektedir.¹⁴ Ancak, bu yasadan önce başvurusu yapılmış fakat kesin hükme bağlanmamış davalar için yargılamanın yenilenmesi yolu açık değildir.

2011 yılında yürürlüğü giren 6100 sayılı HMK'nin 375. maddesinin (i) fıkrası ile Kararın, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması hâlinde yargılamanın iadesi talep edilebileceği hususu düzenlenmiştir.

c. İdari Yargı Açısından

İdari yargıda yargılamanın yenilenmesi ile ilgili kurallar, hukuk yargılama yöntemi esas alınarak İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda düzenlenmiştir. Danıştay, bölge idare mahkemesi, idare ve vergi mahkemelerinin verdiği kesinleşmiş kararlar hakkında yargılamanın yenilenmesi yolu açık tutulmuştur. Yargılamanın yenilenmesi için gereken sebepler İYUK'nin 53. maddesinde belirtilmiştir. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:¹⁵

- Delil niteliğindeki belgelerin sonradan ele geçirilmesi,
- kararda kullanılan belgenin sahte olması,
- karara esas alınan hükmün başka bir mahkeme kararıyla ortadan kalması,
- bilirkişinin bilerek ve isteyerek gerçek dışı bilgi vermesi,
- hile yapılması,

¹⁴ Bkz.: 23.01.2003 tarih ve 4793 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmî Gazete 04.02.2003, Sayı: 25014.

¹⁵ Ş. Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, Turhan Kitapevi, 12. Baskı, Ankara, 1998, s. 58.

- vekil veya yasal temsilcisinin bulunması gereken kişiler hakkında onlar olmadan yargılama yapılması,
- davadan çekilmesi gereken bir hâkimin kararı vermiş olması,
- aynı ya da başka bir mahkeme tarafından aynı konu hakkında farklı bir hüküm verilmiş olmasıdır.

Yargılamanın yenilenmesi başvurusu için esas alınacak süre, mahkeme tarafından önce verilmiş olan hükme aykırı bir hüküm verilmesi (53. maddesinin 1. fıkrasının h bendi) durumunda 10 yıl, diğer sebepler için 60 gündür. Başvuru hakkı davanın taraflarına verilmiştir.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda 15.07.2003 tarihinde kabul edilen 6. Uyum Yasası ile değişikliğe gidilmiştir. Uyum yasasının 6. maddesine göre; İYUK'nin 53. maddesinin 1. fıkrasına (ı) bendi eklenmiştir. Eklenen bent şu şekildedir;

“Hükümün İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.”¹⁶ Ayrıca yine 53. maddenin 3. fıkrasının 1. cümlesi şu şekilde değiştirilmiştir: “Yargılamanın yenilenmesi süresi, 1 numaralı fıkranın h bendinde yazılı sebep için 10 yıl, 1 numaralı fıkranın (ı) bendinde yazılı sebep için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının kesinleştiği tarihten itibaren 1 yıl ve diğer sebepler için 60 gündür.”

Aynı uyum yasasının 7. maddesiyle de İYUK'ya geçici bir madde eklenmiştir. Bu maddeye göre; “53. maddenin 1 numaralı fıkrasının (ı) bendi, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararları ile bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurular üzerine verilecek kararlar hakkında uygulanır. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kesinleşmiş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına ilişkin yargılamanın yenilenmesi istemleri,

bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 1 yıl içinde yapılır.”

Mahkeme'nin çalışmasına dair son veriler ve Mahkeme'nin Türkiye hakkındaki son kararları incelendiğinde öne çıkan problemleri şöyle sıralayabiliriz:

- Mahkeme'ye gönderilen başvuruların sayısı her geçen yıl artmıştır.
- Karar verilmeyi bekleyen 15.950 başvuru ile Türkiye 2. sıradadır.
- Bugüne kadar verilen kararların çoğunluğu Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır. Kararların büyük çoğunluğu ihlal kararı şeklinde görülmekle birlikte AİHM'nin çeşitli sebeplerle kabul edilemez bularak kayıt dışında bıraktığı başvuruların sayısı da oldukça yüksektir.
- AİHM'nin 31.12.2011 tarihine kadar verdiği ihlal kararlarının konularına baktığımızda ise ilk sırayı adil yargılanma ve mülkiyet hakları konularının oluşturduğu görülmektedir.¹⁷
- Aşırı dava yükü ve birtakım konjonktürel nedenlerle (11 Eylül saldırısı ve sonraki gelişmeler ışığında anti-terör mücadelesi) Mahkeme'nin son dönemlerde vermiş olduğu kararların (Türkiye açısından), esasa ilişkin ihlal tespitleri ve yapılan değerlendirmeler açısından geçmişteki kararlara oranla çok daha geri olduğu gözlemlenmektedir. Mahkeme, örneğin yaşam hakkı ihlali veya işkence ve kötü muamele yakınmalarını konu alan başvurularda delillerin değerlendirilmesi aşamasında başvurucuları orantısız bir ispat külfeti altına sokan, başvurularca sunulan delilleri yeterli görmeyen veya delillerin elde edilme sürecine etkisi olmayan başvurucunun, içinde bulunduğu koşulları çok fazla önemsemeyen, devletin bu konudaki sorumluluğunu görmezden gelen bir yaklaşım değişikliğine gittiğine dair yaygın bir inanç bulunmaktadır.
- Mahkeme son dönemlerdeki kararlarında ikincillik ve tamamlayıcılık ilkelerini baz

¹⁶ Bkz.: 15.07.2003 tarih ve 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmî Gazete 19.07.2003, Sayı: 25173.

¹⁷ AİHM 2011 verileri http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/219E9A92-716A-4337-99DE-053358F536B3/0/2011_Rapport_Annuel_EN.pdf.

olarak ulusal makamların kararlarının esasına müdahale edemeyeceğini, takdir marjı açısından ulusal makamların öncelikli ve daha iyi konumda olduğunu belirterek incelemesini ulusal makamların eylem ve işlemlerinin Sözleşme'ye şeklen uygun olup olmadığının denetlenmesiyle sınırlandırmıştır.

- Mahkeme örneğinin adil yargılanma hakkının ihlaline ilişkin tebliğnamelerinin gönderilmemesi gibi şekli sorunlar üzerinde durmakla yetinmiş, masumiyet karinesinin ihlali, hukuka aykırı delillerin varlığı, savunma hakkı, silahların eşitliği ilkesi vb. esasa ilişkin pek çok önemli noktayı atlayan bir tavır içine girmiştir.
- Mahkeme son olarak Türkiye açısından oldukça önemli meselelerde (başörtüsü, seçim barajı vs.) zorunlu toplumsal ihtiyaç (pressing social need) ve üye devletlere bırakılan takdir marjı (margin of appreciation) prensiplerine dikkat çekerek ilgili başvuruları reddetmiştir.

Yukarıda anlatılan çalışma çerçevesinde Türkiye'den AİHM'ye çok sayıda başvuru olduğu, bu nedenle AİHM'nin Türkiye aleyhine yapılan ve hâlen mevcut olan dosyaları 1 yıllığına askıya aldığını belirtmek gerekir. Bu bakımdan iç hukukta yasal düzenlemeler yapıp hem özel hukuk hem de kamu hukuku AİHS'ye uygun hâle getirilmesi ve yapılan düzenlemelerin uygulanmasında kamu görevlilerinin denetlenmesi düzenlemelerin amacına uygun olmasında büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Bıçak, Vahit; "Uluslararası İnsan Hakları Normlarının Yorum Organı Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Kararlarının Türk Hukukunun Gelişimine Katkısı", <http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar7.htm>.
- Çavuşoğlu, Naz; *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topuluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.
- Gölcüklü, A. Feyyaz-Gözübüyük, A. Şeref; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara 1994
- Gözübüyük, A. Şeref; *Yönetmelik Yargı*, Turhan Kitapevi, 12. Baskı, Ankara, 1998.
- Mahmutoğulları, Haluk; "İnsan Hakları Kavramının Felsefi Yönden Tahlili", *Adalet Dergisi*, 2001/9.
- Tezcan, Durmuş-Erdem, Mustafa Ruhan-Sancaktar, Oğuz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, 2002.
- Ünal, Şeref; "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye", *Adalet Dergisi*, 1999/1, Ankara.